

הסידות בפרשה

הרב יצחק שפירא

פרשת וארא

מה פרעה חושב לעצמו?

פרעה תופס את עצמו כאלוק, ועל ידי עשר המכות ה' מכה בעיקר את התפיסה הזו של פרעה. על ידי שה' מכה את התפיסה של פרעה את עצמו כאלוק, הוא מגלה את עצמו לעם ישראל

שבע מתוך עשר המכות שמקבל פרעה מלך מצרים מופיעות בפרשתינו, והשלוש הנותרות מופיעות בפרשה הבאה. על סדר המכות נכתבו כמה וכמה פירושים, ובכתבי האריז"ל עשר המכות מסודרים לפי עשר הספירות. התבוננות במבנה של עשר המכות לפי האריז"ל מולידה הסתכלות חדשה על מכות מצרים.

קו ימין קו שמאל והקו האמצעי

על פי האריז"ל (פרי עץ חיים שער חג המצות פרק ז), עשר המכות מתחילות מספירת המלכות, וממשיכות לפי הסדר, מלמטה למעלה, עד ספירת הכתר. כלומר המכה הראשונה, מכת דם, מכוונת כנגד ספירת המלכות, והמכה האחרונה, מכת בכורות, מכוונת כנגד ספירת הכתר.

עשר הספירות מסודרות לפי שלושה קווים: קו ימין, קו שמאל, והקו האמצעי. אם כן, המבנה של עשר המכות על פי הקבלה הוא כזה:

כתר: מכת בכורות

בינה: ארבה

חכמה: חשך

גבורה: שחין

חסד: ברד

תפארת: דבר

הוד: כינים

נצח: ערוב

יסוד: צפרדע

מלכות: דם

כאשר מסתכלים על המבנה הזה, רואים שהמכות מסודרות על פי סדר קצת מפתיע: בקו הימני יש מכות גדולות יותר, בקו השמאלי יש מכות שבאופן יחסי הן קטנות יותר. כלומר בקו הימני ה' מראה לפרעה שהוא לא מנהל את המציאות, כי המציאות ואיתני הטבע הרבה גדולים ממנו וחזקים ממנו ו'אוכלים אותו', ובקו השמאלי ה' מראה לפרעה שהוא לא שולט על המציאות ומנהל אותה, כי היא מורכבת מהרבה הרבה פרטים קטנים, שאין לפרעה יכולת להתייחס

אליהם ולנהל אותם. כמו שכתוב במכת כינים שהחרטומים לא יכולים לשלוט על בריה שהיא קטנה משעורה.

בקו האמצעי ה' מכה את אלקי מצרים: היאור, הבהמות, ולבסוף הבכורות ופרעה עצמו (שגם הוא היה בכור), שעשה את עצמו לאליל ואמר "לי יאורי ואני עשיתיני". אם כן, הקו הימני והקו השמאלי מראים את היחס בין האדם למציאות, והקו האמצעי מראה את היחס בין ה' למציאות ולפרעה:

פרעה תופס את עצמו כאלוק, וה' מכה את התפיסה הזו

היחס של פרעה לעצמו כאילו אין מעליו כלום מתחלק לכמה חלקים. חלק אחד בתפיסה של פרעה את עצמו הוא ביחס למציאות: היאור הוא מקור השפע של מצרים, ופרעה רואה את עצמו כבעל הבית על היאור - "התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו". ניתן לחלק את התפיסה הזו לשני חלקים, ולתאר אותה בתוך כל אחד ואחד מאיתנו: בתחילה האדם חושב שהמציאות מחיה אותו ולא ה', ואחר כך הוא חושב שהוא בעל הבית על המציאות, כיוון שהוא יוצר את הקדמה ואת הטכנולוגיה וכו'.

במכת דם ובמכת צפרדע ה' מכה את התפיסה הזו: במכת דם ה' מראה שהיאור לא מחיה את מצרים, אלא ה' מחיה את מצרים על ידי היאור. במכת צפרדע משה ואהרן מעלים את הצפרדע מן היאור, ובכך רומזים לפרעה שהוא לא תנין גדול, אלא צפרדע... כלומר הוא אולי רובץ בתוך יאוריו, אבל זה לא אומר שהוא בעל הבית של היאור, אלא הוא בסך הכל מתגורר שם.

כך זה גם אצל כל אחד ואחד מאיתנו: אף על פי שהאדם ממציא המצאות והולך לעבוד ומרוויח כסף - מי שמחיה אותו זה ה', על ידי המציאות ועל ידי הכשרונות של האדם. אם האדם יחשוב שהוא זה שמנהל את המציאות, בסופו של דבר הוא עלול לגלות שהוא בסך הכל צפרדע...

החלק השני בתפיסה של פרעה את עצמו כאלוק הוא ביחס שלו אל המצרים: הבהמות היו אלקי מצרים, ולכן המצרים לא היו מגדלים צאן, כמו שכתוב "כי תועבת מצרים כל רועה צאן". אבל לפרעה כן היה צאן, שהרי הוא אומר ליוסף על אחיו "ושמתם שרי מקנה על אשר לי". מבחינת פרעה יש הרבה אנשים בעולם כשם שיש הרבה חיות ובהמות בעולם, והאנשים שייכים לו כשם שהבהמות שייכות לו. היחס של המצרים לבהמות כאלקים משמעו תפיסה שעל פיה האילילים רוצים שיוולדו הרבה אנשים שישימשו את המלך, כמו שבהמה ממליטה וולדות שמשמשות את האדם.

כך זה גם אצלנו: לפעמים האדם מרגיש חשוב רק בגלל שיש הרבה אנשים שמסתכלים עליו... אבל באמת זה לא המדד. המדד של האדם למעשיו צריך להיות "מה טוב ומה ה' אלקיך שואל מעמך", ולא כמה אנשים מסתכלים עליו. במכת דבר ה' מכה את הבהמות, שגם הם אלקי מצרים, ואומר לפרעה שאמנם יש הרבה אנשים בעולם, אבל הם לא שייכים לפרעה.

לבסוף, חלק מכך שפרעה מחזיק מעצמו כאלוק, הוא הצורה שבה מסתכל פרעה על היחס של אלקים אליו: פרעה חושב שהוא ה'בן הבכור' של אלקים, כלומר שהוא הכי חשוב בעיני אלקים, והוא הממשיך של אלקים בתוך המציאות, כפי שהבן ממשיך ויורש את אביו. פרעה חושב שאלקים הוא 'אוורירי' ולא ממשי, ופרעה הוא החלק הממשי של אלקים. את כל הבכורות במצרים הקדישו לעבודה זרה (ראה מלבי"ם לפסוק "ומת כל בכור"), ופרעה היה

(בעיניו ובעיני המצרים) העבודה זרה עצמה, הנציג של אלקי מצרים עלי אדמות, ובעצם האלקים בעצמו, "ואני עשיתיני".

גם צורת המחשבה הזו קיימת בתוכינו: חלק מהתפיסה הראשונית של האדם היא שה' הוא מופשט מידי ואוורירי מידי, ולכן מוטל עליו להיות נציגו עלי אדמות. כך האדם משתמש באלקים כדי להגדיל את עצמו, אבל בעצם אומר שאין אלקים, והוא יכול לעשות מה שהוא רוצה. במכת בכורות ה' מכה את התפיסה הזו. הבכורות הם לא אלקים וגם פרעה הוא לא אלקים, אלא כולם יצורים אנושיים שיכולים ללקות על ידי ה'.

דם, דבר וחרב

בהגדה של פסח דורשים חכמינו את הפסוק "ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים" - ביד חזקה זה הדבר, בזרוע נטויה זו החרב, ובמורא גדול זה גילוי שכינה, ובאותות זה המטה ובמופתים זה הדם. חרב היא מכת בכורות, ואם כן, המדרש דורש כאן שלוש מכות במיוחד: דם, דבר ומכת בכורות. כלומר שלושת המכות הללו הם העיקר והתמצית של עשר המכות. ההבנה הזו מתחזקת לאור הדרשה השניה על הפסוק: "ביד חזקה - שמים, ובזרוע נטויה שמים, ובמורא גדול - שמים, ובאותות - שמים, ובמופתים - שמים - אלו עשר המכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים". כלומר דרשה אחת דורשת את הפסוק על כל עשרת המכות, והדרשה השניה דורשת את הפסוק על שלוש מכות, שהן התמצית של עשר המכות.

לפי הסדר שבו סידר האר"י את עשר המכות, ברור למה שלושת המכות הללו הן התמצית: על ידי המכות הללו שבקו האמצעי, ה' מכה את אלוקי מצרים, ומגלה את עצמו לעם ישראל. חלק מהפסוק נדרש על הכאת אלוקי מצרים, וחלק מהפסוק נדרש על כך שה' מגלה את עצמו לעם ישראל, ומנהיג אותו על ידי המטה: "מורא גדול זה גילוי שכינה, והאותות זה המטה".

עוד לפני שהכל התחיל...

שלושת המכות הללו מוזכרות כבר בפרשת שמות, עוד לפני שהתחילו עשר המכות בפועל. את מכת דם משה עושה כבר לעיני בני ישראל, עוד לפני שהוא הלך אל פרעה - "ויעש האותות לעיני העם". אחר כך משה ואהרן הלכו לפרעה ואמרו לו "נלכה נא דרך שלושת ימים במדבר ונזבחה לה' אלקינו פן יפגענו בדבר או בחרב", כאשר הם מתכוונים באמת שה' יפגע בפרעה ובמצרים בדבר או בחרב (רש"י).

לפני שמתחילים עשר המכות, משה ואהרן אומרים לפרעה מה ה' מתכוון לעשות. עיקר מה שה' יעשה במכות מצרים הוא להכות את מה שפרעה תופס את עצמו כאלוק, במכות דם, צפרדע, דבר ומכת בכורות, ועל ידי זה לגלות את עצמו, ולהביא את עם ישראל ל"מורא גדול זה גילוי שכינה".